

Ігор ЮРЧЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ОРНАМЕНТУ ГУЦУЛЬСЬКОЇ РІЗЬБИ

Ihor YURCHENKO. Features of Visual Perception of an Ornament of a Huzul Carving.

Аналіз механізмів і особливостей процесу сприйняття є сферою досліджень психології, однак сучасний розвиток науки характеризується запозиченням методів дослідження однієї науки іншою. Новизна розвитку сучасної мистецтвознавчої думки полягає у запозиченні математичних методів і методів психології візуального сприйняття при дослідженні творів декоративно-ужиткового й образотворчого мистецтва з метою виявлення закономірностей сприйняття й гармонійної побудови творів. Візуальне сприйняття творів декоративно-ужиткового мистецтва, в тому числі і виробів, декорованих гуцульською різьбою, являє собою пізнавальний процес, який характеризується як загальними, так і власними специфічними особливостями.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження демонструє той факт, що використання методів психології візуального сприйняття знайшло широке прикладне застосування в галузі мистецтвознавства, в меншій мірі у орнаментології¹. Необхідно зазначити, що розглянуті джере-

¹Кудин П., Ломов Б., Митькин А. О восприятии элементарных ритмических композиций на плоскости // ТЭ.- 1969.- № 8.- С. 10-12; Митькин А., Перцева Т. Опыт экспериментального исследования восприятия несмысловых композиций // ТЭ.- 1970.- № 8.- С. 4-6; Арнхейм Рудольф. Искусство и визуальное восприятие: Пер. с англ. В.Н.Самохина.- Москва: Прогресс, 1974.- 392 с., ил.; Лернер Г.И. Психология восприятия объемных форм: по изображениям.- Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980.- 136 с.; Арнхейм Рудольф. Динамика архитектурных форм: Пер. с англ. В.А.Глазычева.- Москва: Стройиздат, 1984.- 192 с., ил.; Руубер Г.Э. О закономерностях художест-

ла висвітлюють різні грані психології візуального сприйняття. Прикладом дослідження загальних питань можуть виступати праці Ю.Трофімова, В.Рибалки, П.Гончарука, Х.Шиффмана², специфіку руху очей у процесі сприймання розглянуто у роботі А.Ярбуса "Роль движений глаз в процессе зрения"³, проблему сприйняття цілісних об'єктів розглядав В.Ганзен⁴, ефект дії післяобразу досліджено у роботі В.Келера й Х.Уоллаха⁵, специфіку появи оптичних ілюзій у процесі сприймання опрацьовано у роботах І.Артамонова і С.Толанського⁶. На увагу заслуговує праця К.Шонк-Русича присвячена в основному гуцульському різьбленню, і фрагментарно питанням візуального сприйняття елементарних геометричних фігур⁷.

Дослідження літературних джерел за темою статті дає змогу визначити невирішені й малодосліджені частини загальної проблеми, а саме: можливості використання методів психології візуального сприйняття при дослідженні закономірностей формоутворення творів декоративно-ужиткового мистецтва, й орнаментальних структур, зокрема; закономірностей структурування сприйняття орнаментальних композицій гуцульської різьби; принципів групування складових елементів орнаментальних композицій.

Метою даної статті є визначення загальних і специфічних особливостей візуального сприйня-

венного візуального восприятия.- Таллин: Валгус, 1985.- 344 с., ил.; Орнамент и его восприятие // История мирового искусства: Пер. с итал., авт.: Э.Анноша, А.К.Антинори, М.Бишоне и др.- Москва: БММ АО, 1998.- С. 431.

²Психология: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін.; За ред. Ю.Л.Трофімова.- К.: Либідь, 2000.- 558 с.; Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие.- 5-е изд.- СПб.: Питер, 2003.- 928 с.: ил.

³Ярбус А.Л. Роль движений глаз в процессе зрения.- Москва: Наука, 1965.- 167 с.

⁴Ганзен В.А. Восприятие целостных объектов.- Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973.- 153 с.

⁵Келер В., Уоллах Х. Эффект последействия фигуры // Психология ощущений и восприятия / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтера и др.- Москва: ЧеРо, 2002.- С. 339.

⁶Артамонова И.Д. Иллюзии зрения.- Москва: Гос.изд. физ.-мат. лит., 1961.- 75 с.; Толановский С. Оптические иллюзии.- Москва: Мир, 1967.- 125 с.

⁷Шонк-Русич К. Дерев'яна різьба в Україні.- Нью-Йорк, 1982.- 184 с.: рис.

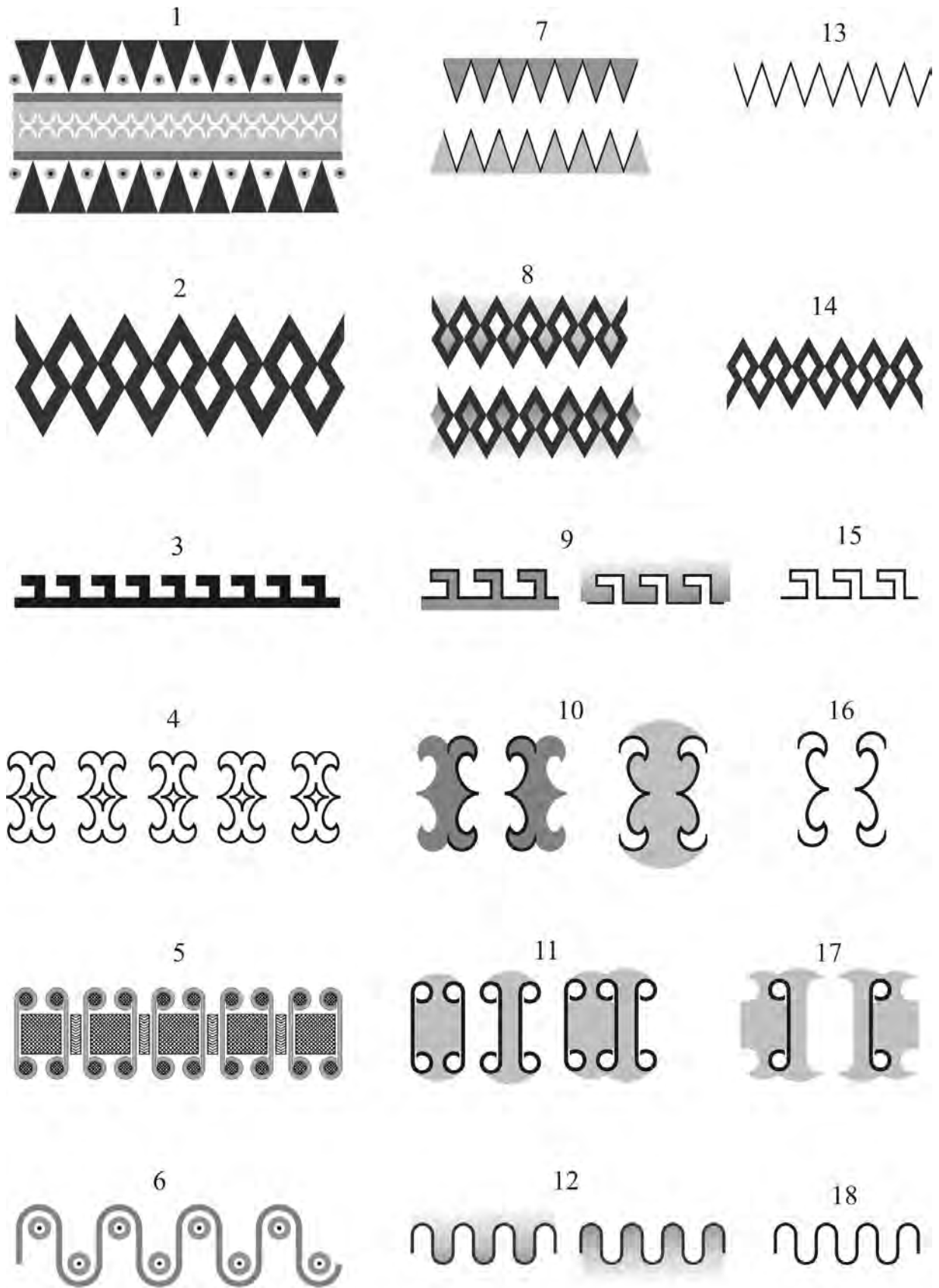

Рис. 2. Співвідношення “фігура-фон” (візуальний ефект коливання уваги в гудульському орнаменті): 1-6 – загальний вигляд мотивів; 7-12 – види фігури і фону; 13-18 – спільний контур (рис. автора).

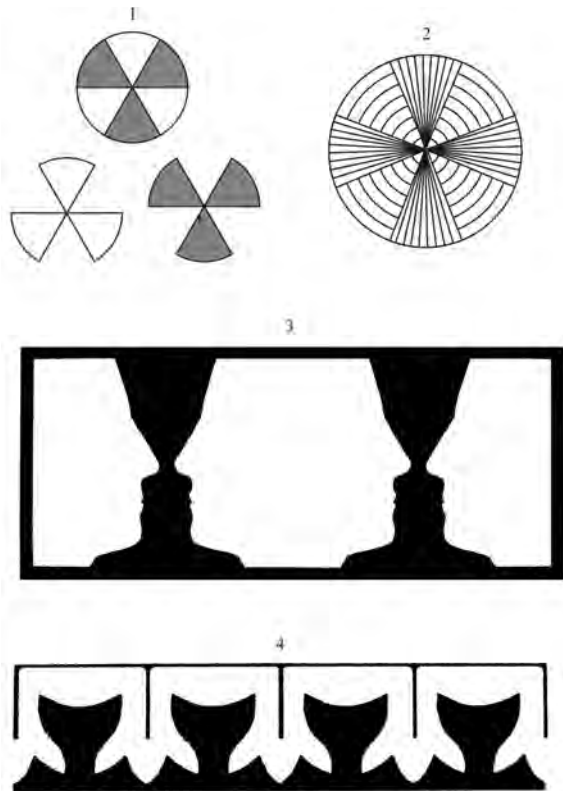

Рис. 1. Сприйняття поєднання “фігура-фон”: 1-3 – (Іл.: Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие. 5-е изд.– СПб.: Питер, 2003.– С. 272, 273; 4 – Іл.; Психология ощущений и восприятия / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер и др.– Москва: ЧеРо, 2002.– С. 130).

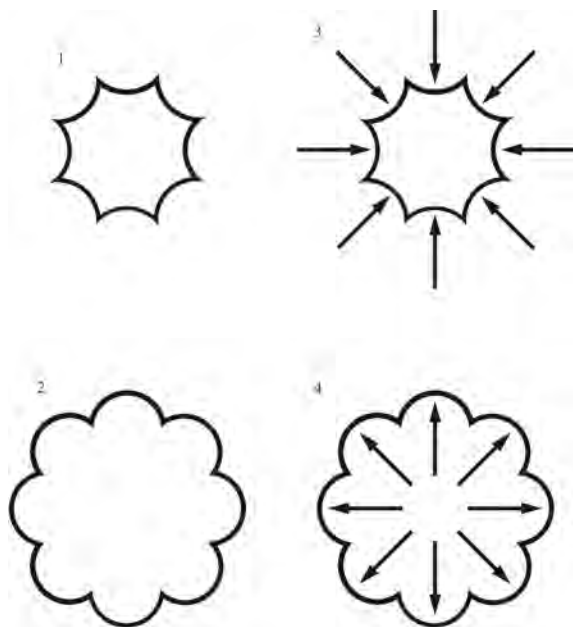

Рис. 5. Співвідношення “фігура-фон”: 1 – ввігнутість фігури сприяє сприйняттю фону; 2 – опуклість сприяє сприйняттю фігури; 3 – відступаюча фігура; 4 – наступаюча фігура (Іл.: Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие.– Москва: Прогресс, 1974.– С. 224, 234).

тя орнаменту гуцульської різьби. У контексті визначеної мети необхідно виконати наступні завдання: дослідити закономірності й стадії формування візуального образу сприйняття, дії післяобразу, руху очей в процесі сприймання, принципи структурування сприйняття, групування елементів орнаменту й сприйняття конфігурацій утворених з орнаментальних структур.

Кожний акт візуального сприйняття являє собою не лише пасивне відтворення об'єкту, але водночас носить активний характер, оскільки спрямований на створення певних візуальних моделей внаслідок вивчення цього об'єкту, його візуальної оцінки, відбору суттєвих рис, співставлення їх із слідами пам'яті, їх аналізу й організації в цілісний візуальний образ⁸. Особливості процесу сприйняття виробів, декорованих гуцульською різьбою, та формування їхніх візуальних образів залежить від багатьох факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Суттєву роль в процесі сприймання відіграють стадії становлення візуального образу сприйняття. Психологи нараховують п'ять таких стадій⁹. На першій стадії процесу сприймання розрізняється розміщення об'єкта в просторі і визначаються особливості його відображення. На другій стадії з'являються перші характеристики образу сприйняття – відбувається “мерегтіння контуру”, об'єкт формується, відображається його замкнений контур, він відокремлюється від оточення. На третій стадії починає розкриватися форма об'єкта. Цю стадію називають “відображення різких зсувів кривизни”. Тут передаються найбільш характерні елементи форми. На четвертій стадії відбувається відображення форми без чіткого розрізнення деталей, об'єкт набуває ознак предметності. На п'ятій стадії досягається цілковита адекватність образу об'єкта – він відображається з усіма деталями, відтворюється його точний розмір. Визначення основних стадій становлення візуального образу має прикладне значення в проектно-

⁸Ганзен В.А. Восприятие целостных объектов.– Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973.– С. 14; Арнхейм Рудольф. Искусство и визуальное...– С. 11.

⁹Психология: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук...– С. 204-206.

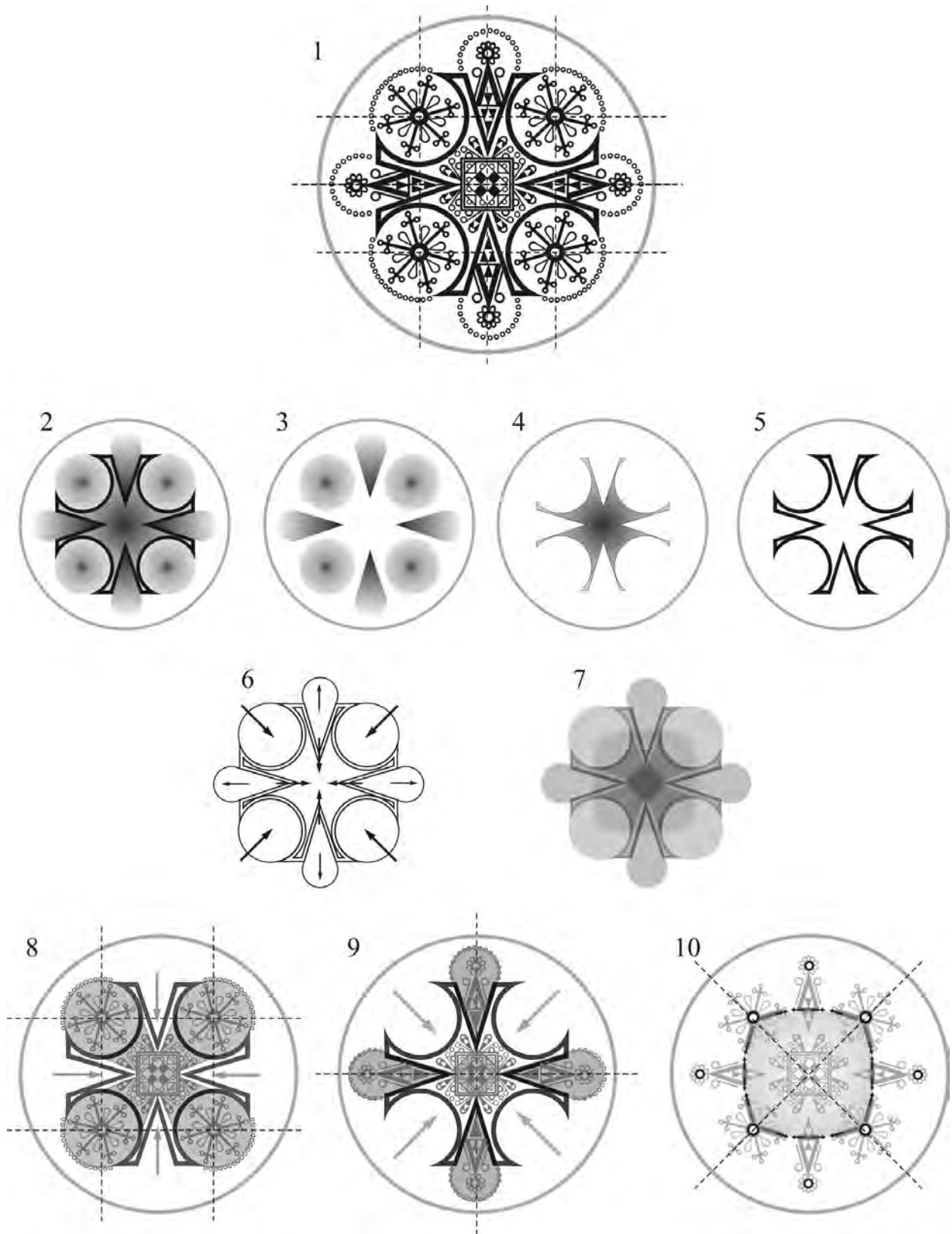

Рис. 3. Візуальне сприйняття співвідношення “фігура-фон” (візуальний ефект коливання уваги в гуцульському орнаменті): 1 – загальний вигляд мотиву; 2 – узагальнююча схема; 3 – сприйняття фону; 4 – сприйняття фігури; 5 – спільний контур; 6 – напрямок скерованості мотивів у просторі; 7 – темним кольором позначено активні зони мотиву; 8-10 – зв’язок між елементами мотиву на основі факторів подібності і замкнутості (суб’єктивних контурів) (рис. автора).

художній практиці. Так, зокрема, в процесі формоутворення гуцульського орнаменту митець, враховуючи стадії становлення образу, може за допомогою композиційних засобів і прийомів свідомо і послідовно виокремлювати змістовно важливі елементи твору.

Важливе значення в процесі формоутворення відіграє дія післяобразу. Під нею розуміють таку властивість нашого зору, коли після концентрації уваги на одному візуальному стимулі ми переводимо погляд на інший, проте певний час (2-3 сек.) в пам'яті зберігається образ старого стимулу¹⁰. Ця властивість нашого зору і пам'яті впливає на формування внутрішнього відчуття гармонійності форми. Якщо після споглядання одного стимулу ми переходимо на стимул, подібний по певним прикметам на попередній, відбувається накладання подібностей і з'являється відчуття гармонійного відношення між елементами. Врахування цієї дії також допоможе митцеві при побудові орнаментальних композицій свідомо підбирати такі його структурні елементи, які б вирізнялися подібністю за певними візуальними чи морфологічними параметрами.

В сприйнятті особливе значення відіграють моторні компоненти рухів руки, що обмацує предмет, або рух ока, що простежує видимий контур предмету¹¹. Процес руху очей в процесі сприймання суттєво залежить від визначення пріоритетів, виявлення гармонійних відношень між складовими елементами об'єкту. На етапах становлення образу сприйняття важливе місце дослідники відводять кольору, сприйняттю форми по контуру¹², розміщенню і величині великих мас форми відносно її структурної схеми-побудови. На основі досліджень психолога А.Л.Ярбуса, зокрема на основі його графічних записів рухів очей при вільному спогляданні творів образотворчого мистецтва, можна стверджувати, що погляд глядача в зображеннях в першу чергу виокремлює їхні найбільш активні зони (змістовно-тематичні, світло-

тональні контрасти, кольорові акценти, контури тощо)¹³. Процес переходу від одних акцентів до інших відбувається по відносно прямій лінії стрибкоподібно. Таким чином, завдяки здійсненню графічних записів рухів очей стають видимими зв'язки між складовими елементами твору, на який скерований погляд спостерігача. Чим вдаліше побудований об'єкт, тим чіткіше буде виглядати структурна основа цих зв'язків.

Визначальну роль в становленні візуального образу сприйняття відіграють принципи структурування самих сприйнять. Одним з перших є принцип співвідношення "фігура-фон". Закономірність сприйняття і виокремлення фігури від фону полягає в тому, що людині властива тенденція підкреслювати фізичну різницю між об'єктами, що знаходяться в полі нашого зору¹⁴. Також нам властиво ділити поле зору і сприймати його по частинах, тобто у вигляді окремих, не подібних одна до одної ділянок¹⁵. Виокремити фігуру від тла допомагає визначення, сформульоване Е.Рубінін: "Частина, котра сприймається як чітко окреслена форма, називається фігурою, а все інше – фоном"¹⁶. Він же вказує на фундаментальний принцип, котрий визначає зв'язок між фігурою і фоном: "Якщо одне з двох однорідних, пофарбованих в різні кольори полів більше по величині і включає в себе інше, вірогідність того, що менше поле, що включене в більше, буде сприйматись як фігура, дуже велика"¹⁷. Основні перцептивні розбіжності між фігурою і фоном Е.Рубін визначає таким чином: "Фігура являє собою "річ", а контур сприймається як її окреслення. На відміну від фігури фон сприймається як деяка "субстанція" і здається відносно аморфним... Спостерігачеві здається, що фігура знаходиться до нього ближче, перед фоном, а фон здається менш чітко локалізованим, таким, що безмежно розповсюджений за фігурою"¹⁸. Завдяки фону фігура здається більш вражаючою, значущою і краще запам'ятовується, окрім того фігура викликає біль-

¹⁰Ярбус А.Л. Роль движений глаз...– С. 62-63; Келер В., Уоллах Х. Эффект последовствия фигуры...– С. 339.

¹¹Введение в психологию / Под ред. проф. А.В.Петровского.– Москва: Академия, 1996.– С. 146.

¹²Мигаль С.П. Основы проектирования мебели: Учеб. пособие.– Львов: Изд-во при Львов. ун-те, 1989.– С. 70.

¹³Ярбус А.Л. Роль движений глаз...– С. 77, 125-147.

¹⁴Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие...– С. 270.

¹⁵Там само.– С. 270.

¹⁶Там само.– С. 270-271.

¹⁷Там само.– С. 271.

¹⁸Там само.– С. 274.

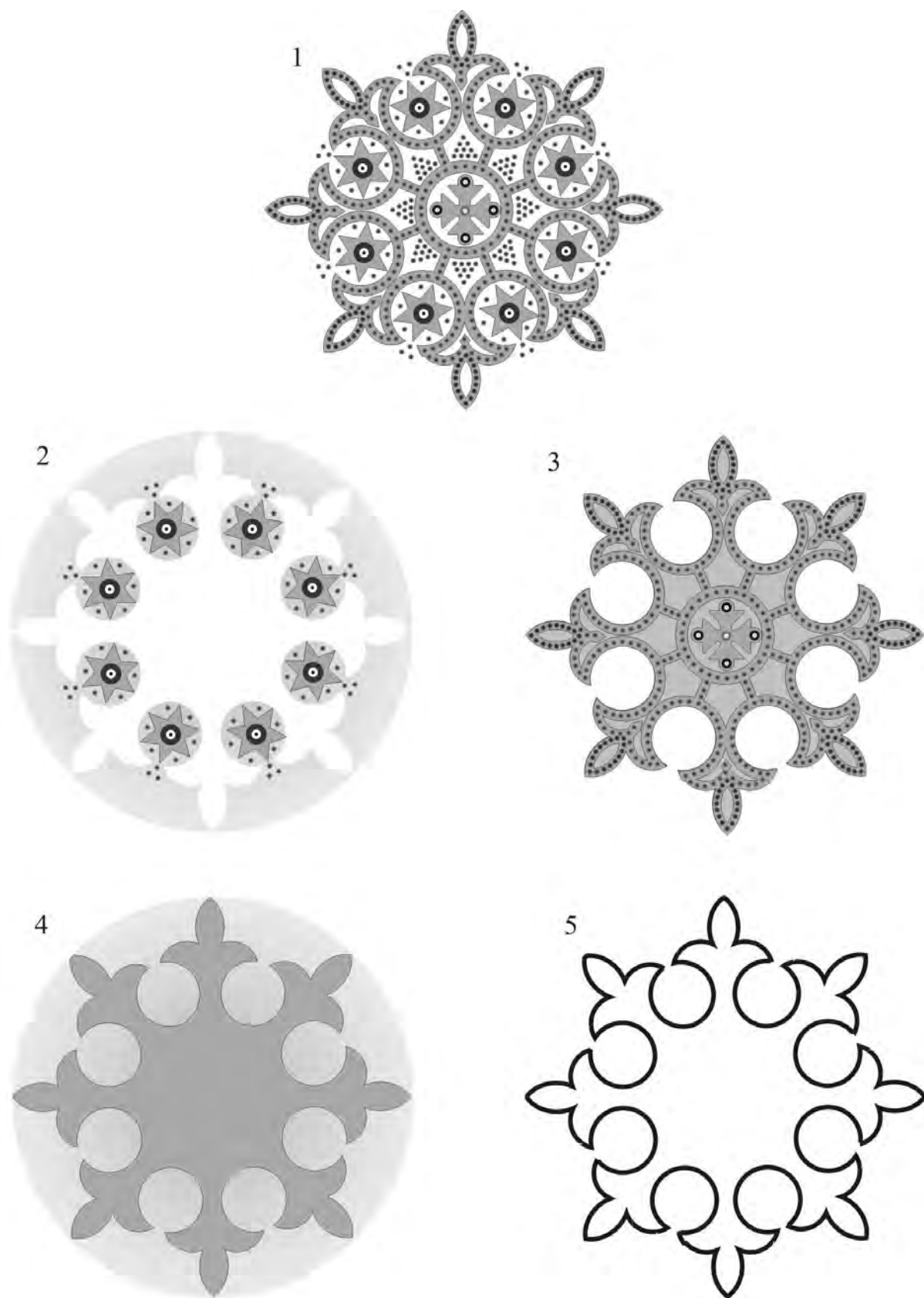

Рис. 4. Співвідношення “фігура-фон” (візуальний ефект коливання уваги в гуцульському орнаменті): 1 – загальний вигляд мотиву; 2 – сприйняття фону; 3 – сприйняття фігури; 4 – цілісна схема; 5 – спільний контур (рис. автора).

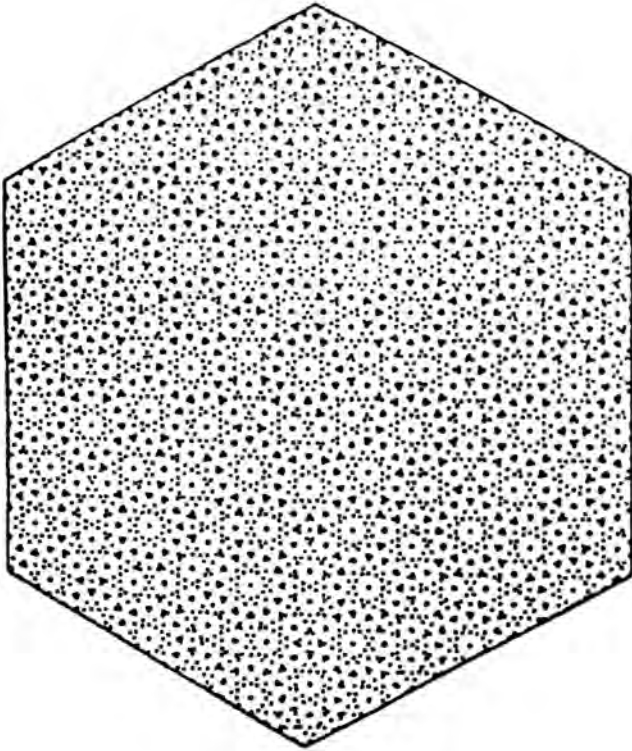

Рис. 6. Приклад гештальтської організації сприйняття. (Л.: Шифман Х.Р. Ощущение и восприятие. 5-е изд.- СПб.: Питер, 2003.- С. 278).

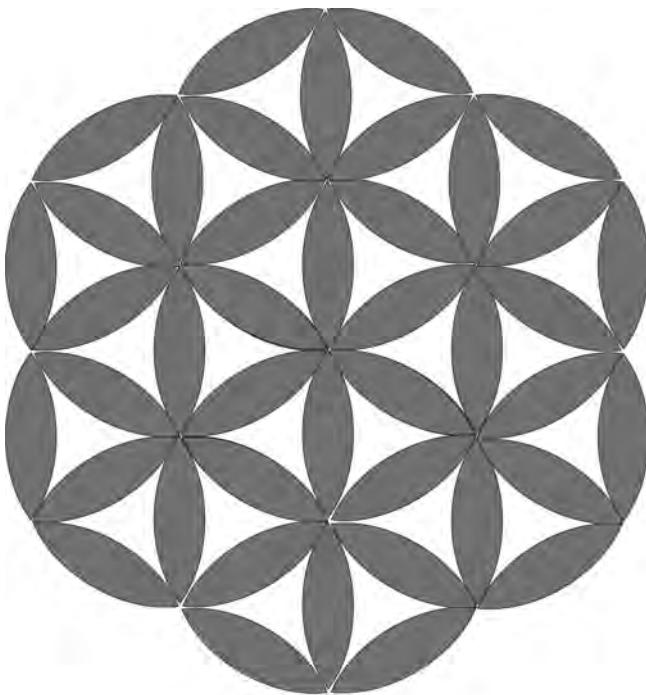

Рис. 7. Візуальні властивості декоративних мотивів гуцульської різьби. При сприйнятті орнаментального мотиву проглядається закономірність організації сприйняття на основі принципів гештальтпсихології (рис. автора).

ше асоціацій з об'єктами, які упізнаються або є знайомими, ніж фон.

В гуцульському орнаменті супідрядність фону фігурі, або навпаки, досягається різноманітними прийомами декоративного оздоблення фігури або фону. Наприклад, полірована поверхня завжди буде візуально виступати наперед в порівнянні з шорсткою або матовою. Теплі частини мотивів будуть виступати наперед у порівнянні з холодними. Контраст світлого і темного, як одне ціле, буде завжди виступати наперед в порівнянні до нюансних поєднань. Однак існують випадки, коли чіткого відокремлення фігури і фону не існує і відбувається візуальний ефект подвійного сприйняття зв'язку "фігура-фон", що викликає, в свою чергу, візуальний ефект коливання уваги, як показано на рис. 1. При такому взаємовідношенні перевага не надається ні фігурі, ні фону. В такому випадку, завдяки переключенню уваги, обидва елементи можуть прочитуватись як фігури і між ними може виникати різний взаємозв'язок. Такий візуальний ефект досягається декількома умовами: наявністю спільного для фігури і фону контуру; відносно однаковій візуальній вазі плями фону і плями фігури¹⁹. В мистецтві найчастіше ефект коливання уваги проявляється в орнаментальних структурах. В гуцульському орнаменті ефект коливання уваги проявляється багатогранно (рис. 2-4).

Ефект коливання уваги можна простежити і при наявності явища опуклості і ввігнутості (рис. 5). Такий ефект сприяє сприйняттю опуклості як фігури, а ввігнутості як фону²⁰. Описаний візуальний ефект привертає увагу глядача і тривалий час утримує її в своїй зоні. В гуцульській різьбі цей ефект також виступає в якості одного із композиційних прийомів (див. рис. 3). Наведений на цьому рисунку орнаментальний мотив побудований таким чином, що в його композиції складові елементи виконують на-

¹⁹Арнхейм Рудольф. Искусство и визуальное... – С. 221-225; Рок И. Введение в зрительное восприятие: Книга 1 / Под ред. Б.М.Величковского, В.П.Зинченко. – Москва: Педагогика, 1980. – С. 281-283; Введение в психологию... – С. 141; Психология: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук... – С. 203.

²⁰Арнхейм Рудольф. Искусство и визуальное... – С. 224.

ступні функції: колоподібні елементи, розташовані по периметру мотиву, виступають його фоном (рис. 3.3); хрестоподібний елемент, розташований по центру мотиву, виступає у ролі фігури (рис. 3.4). Однак за рахунок декоративного оздоблення, наявності спільного контуру між ними (рис. 3.5), явище опуклості й ввігнутості візуально ці елементи прочитуються навпаки: ввігнута центральна частина є візуально переважаною, внаслідок чого візуально вона відступає на задній план, створюючи враження фону; опуклі колоподібні елементи є візуально легшими і світлішими, внаслідок чого візуально вони виступають на передній план і сприймаються в якості фігури. Саме суперечність між композиційним розташуванням і візуальним сприйняттям елементів мотиву породжує коливання уваги. Такий дисонанс між елементами мотиву ніби порушує закономірність співвідношення фігури-фону, однак майстри застосовували цей прийом свідомо для загострення уваги, надаючи композиції візуальної інтриги. Варто зауважити, що завдяки візуальній замкнутості і завершеності даний орнаментальний мотив водночас сприймається цілісно (рис. 3.10).

Незважаючи на те, що явище коливання уваги пов'язане із структуруванням сприйняття, воно закономірно класифікується як прояв однієї з оптичних ілюзій. Ілюзії зору відносяться до розладу процесу сприймання²¹. Виникаючи на основі різних властивостей співвідношення геометричних фігур, фону, кольору і світлотного тону елементів орнаментальних мотивів, оптичні ілюзії фактично зосереджують нашу увагу на неіснуючих візуальних ефектах²². В гуцульському орнаменті функція оптичних ілюзій полягає у створенні таких композиційно-естетичних ефектів, як: створенні візуального руху; уявного свічення кольорів; коливання декорованої поверхні, ефекту іррадіації тощо. Водночас візуальна дія оптичних ілюзій поживляє процес сприймання орнаментальних композицій гуцульської різьби.

²¹Психологія. З викладом основ психології релігії / Під ред. о. Ю.Макселона: Пер. з пол. Т.Чорновіл.- Львів: Свічадо, 1998.- С. 115-116.

²²Артамонов И.Д. Иллюзии зрения...; Толанский С. Оптические иллюзии...

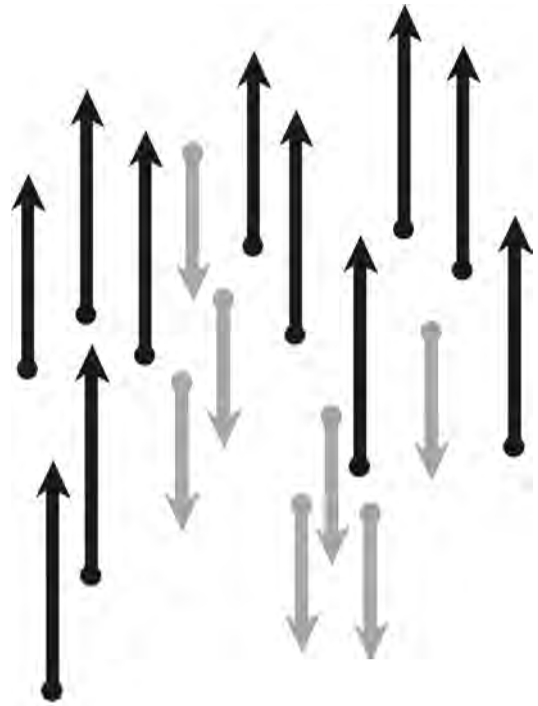

Рис. 9. Гештальтські фактори групування (фактор “спільної долі”) (рис. автора).

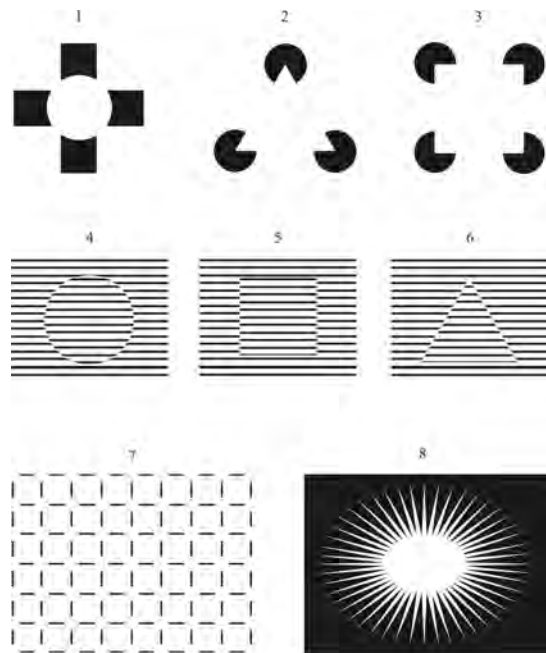

Рис. 10. Суб'єктивні контури: 1-6 – завдяки суб'єктивним контурам виникає відчуття певної форми (кола, трикутника та квадрату); 7 – відсутні крапки перетину ліній, які утворюють решітку, створюють ілюзію діагоналей, які проходять через ілюзорні кола; 8 – “сяюче яйце” (суб'єктивні контури і контраст викликають появу овалу в центрі малюнку, який мерехтить) (Л.: Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие. 5-е изд.- СПб.: Питер, 2003.- С. 287).

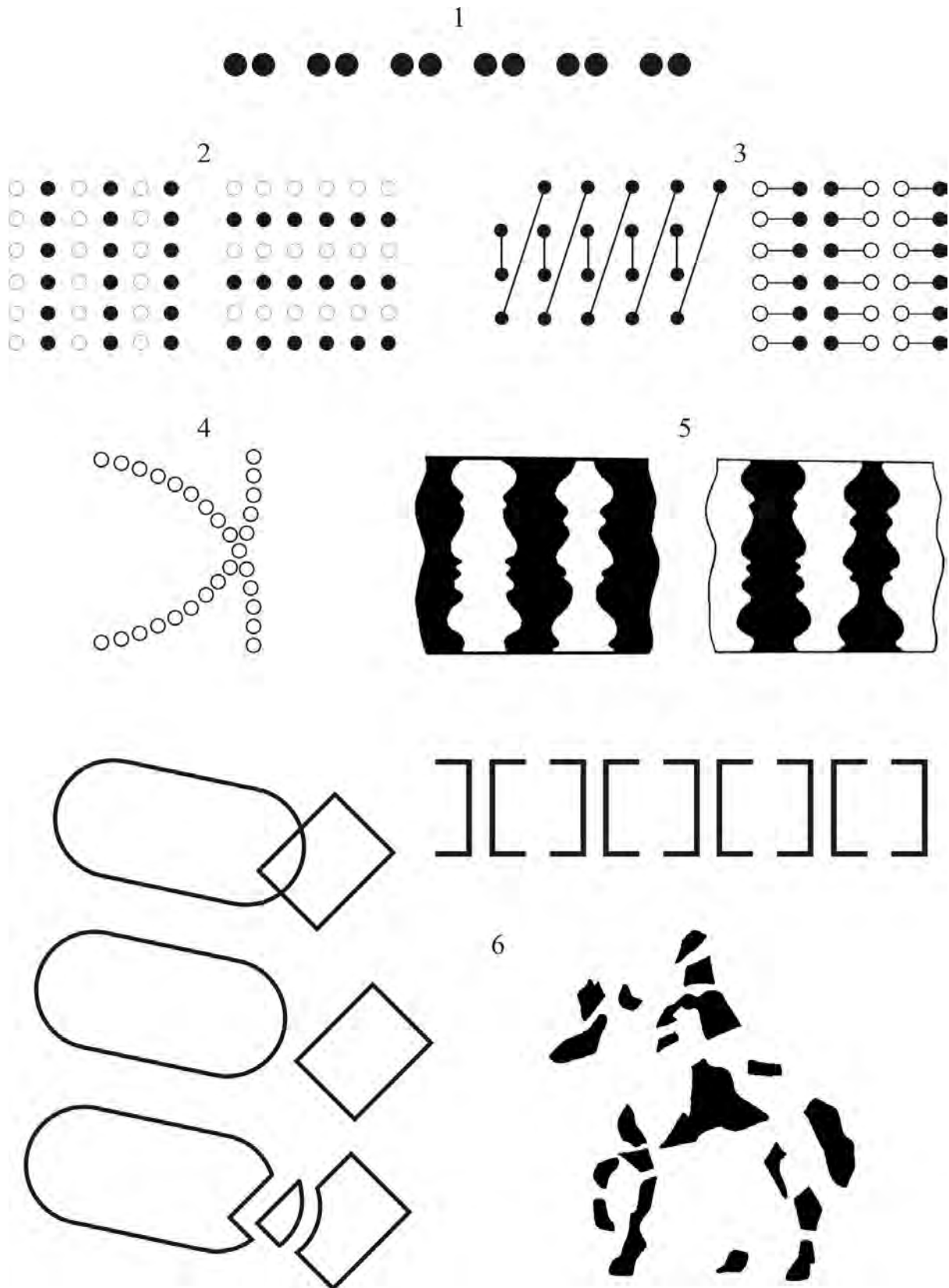

Рис. 8. Гештальтські фактори групування: 1 – фактор близькості; 2 – фактор подібності; 3 – фактор однотипного зв'язку; 4 – фактор “гарного продовження”; 5 – фактор симетрії; 6 – фактор замкнутості (іл.: Шифман Х.Р. Ощущение и восприятие. 5-е изд.– СПб.: Питер, 2003.– С. 279-282).

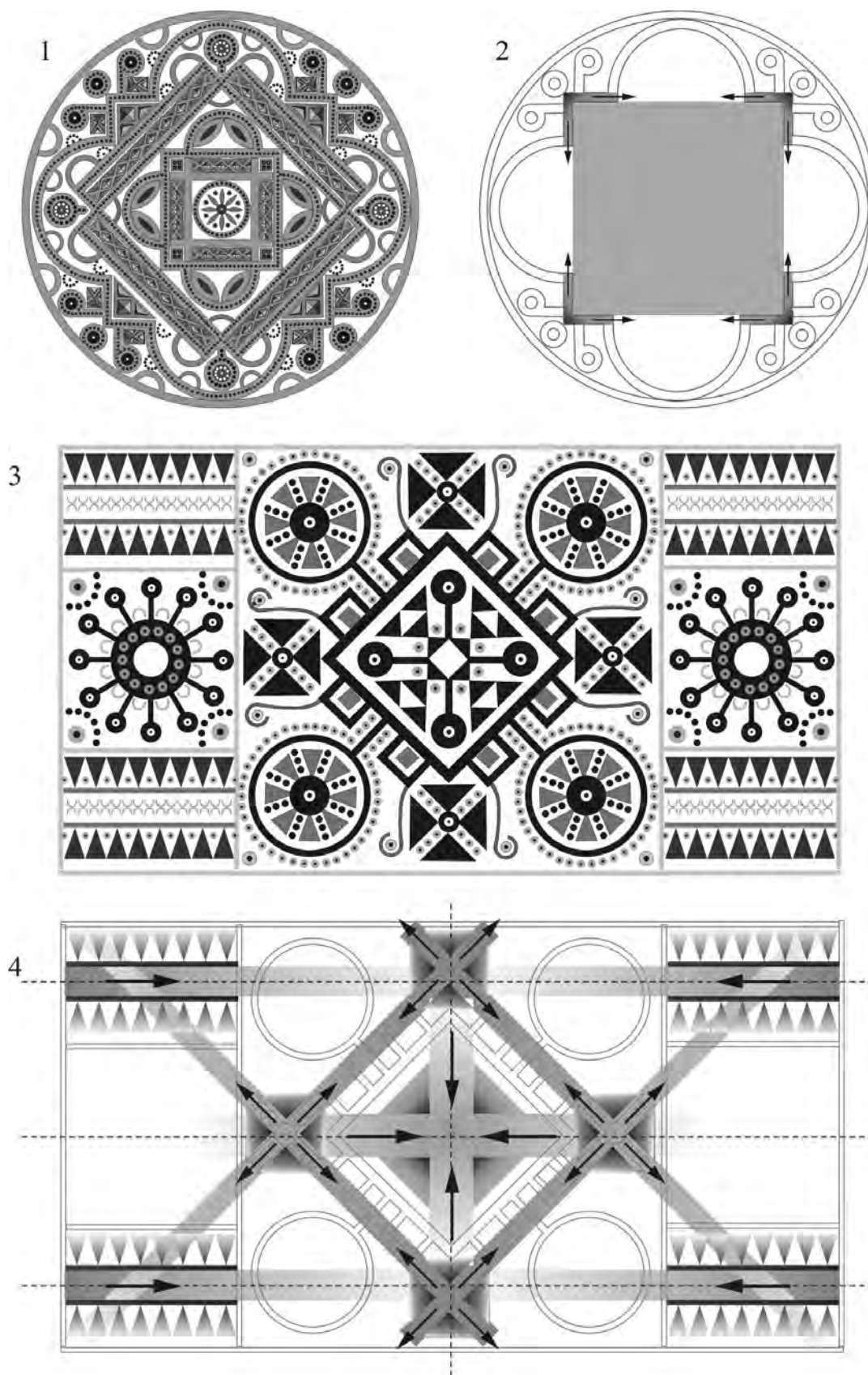

Рис. 11. Візуальні властивості орнаментальних мотивів гуцульської різьби (факторні групування): 1, 3 – загальний вигляд композицій; 2, 4 – групування мотивів на основі фактору замкнутості (суб'єктивних контурів) (рис. автора).

Однією із важливих закономірностей процесу формування образу сприйняття є те, що він тісно пов'язаний із пізнанням закономірностей створення об'єкту, котрий сприймається. Пізнання і виявлення цих закономірностей дає ключ до розуміння утворення гармонійно цілісних об'єктів. Це в значній мірі стосується і особливостей формування образів сприйняття творів декоративно-ужиткового мистецтва, декорованих гуцульською різьбою. Як стверджує М.Станкевич, для досягнення композиційної цілісності в творах декоративно-ужиткового мистецтва і, зокрема, в орнаментальних композиціях, вдаються до групування елементів²³. В результаті групування елементів орнаменту утворюються прості й складні конфігурації. Сприйняття конфігурацій передбачає вияв ознак, на підставі котрих відбувається групування його складових елементів. З метою розкриття закономірностей групування елементів орнаментальних мотивів гуцульської різьби автором дисертаційного дослідження вперше була застосована методика гештальтпсихології²⁴. Багаторічний досвід використання гештальтпсихології у вивченні творів мистецтва демонструє, що її метод подібний до принципів, на основі котрих будуються твори мистецтва²⁵. Основний принцип даної методики полягає в організації сприйняття (рис. 6)²⁶. Цей принцип підходить для розуміння організації сприйняття і мотивів гуцульського орнаменту, про що свідчить один із прикладів, зображений на рис. 7. Зміст гештальтпсихології розкривається через фактори

групування²⁷. Ці фактори розкривають наступні зв'язки: у відповідності до фактору близькості предмети можуть групуватись на основі того, що відстань, яка їх розділяє, здається невеликою; групування на основі фактору подібності є аналогічним фактору близькості; групування на основі фактору однотипного зв'язку передбачає сприйняття окремо визначеної структури, що утворена фізично пов'язаними між собою елементами; групування на основі фактору "гарного продовження" передбачає, що елементи, які лежать на одній прямій або кривій лінії простої форми, легко сприймаються як одне ціле; у відповідності до фактору "спільної долі" елементи, що скеровані в одному напрямку, перцептивно об'єднуються в одну групу; у відповідності до фактору симетрії пріоритет в групуванні надається більш природним, збалансованим і симетричним фігурам; у відповідності до фактору замкнутості при групуванні елементів перевага надається тому варіанту, котрий сприяє сприйняттю більш замкнутої або завершеної фігури²⁸ (рис. 7, 8). Фактор замкнутості може проявлятися утворенням на вільному місці поля зору уявних або ілюзорних контурів і кордонів. Таке явище називають суб'єктивними контурами²⁹ (рис. 9). У виробках, оздоблених гуцульською різьбою, суб'єктивні контури виступають однією з характерних рис орнаментальних композицій. Як правило, у виробках прослідкувати це явище можна не одразу, оскільки воно знаходиться на другому рівні організації композиції (рис. 10, 11). Цей прийом майстри застосовують в якості композиційного, оскільки він створює додаткове враження замкнутості композиції і сприяє її цілісності. В якості геометричних фігур, які визначають суб'єктивні контури, можуть бути

²³Станкевич М.Є. Українське художнє дерево XVI-XIX ст.- Львів: Афіша, 2002.- С. 62-63.

²⁴Гештальтпсихологія належить до одного з впливових напрямів сучасної психології. Термін "гештальт" має такі значення, як "цілісний образ", "структура", "форма", проте в науковій літературі здебільшого вказує на цілісне об'єднання елементів психічного життя, яке не зводиться лише до суми його складових частин. Візуальне сприйняття об'єктів, в тому числі і творів мистецтва, розглядається гештальтпсихологами як процес, що носить цілісний характер і будується на підставі створення цілісних структур. Таким чином, сприйняття цілого домінує над сприйняттям його частин.

²⁵Арнхейм Рудольф. Искусство и визуальное...- С. 20.

²⁶Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие...- С. 276-278.

²⁷Арнхейм Рудольф. Искусство и визуальное...- С. 80-89; Рок И. Введение в зрительное восприятие...- С. 267-279; Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие...- С. 278-283; Гештальт-психология "хорошей формы" // Дизайн. Иллюстрированный словарь-справочник / Г.Б.Минервин, В.Т.Шимко, А.В.Ефимов и др.: Под общей редакцией Г.Б.Минервина и В.Т.Шимко.- Москва: Архитектура-С, 2004.- С. 171-172.

²⁸Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие...- С. 279-281.

²⁹Там само.- С. 287.

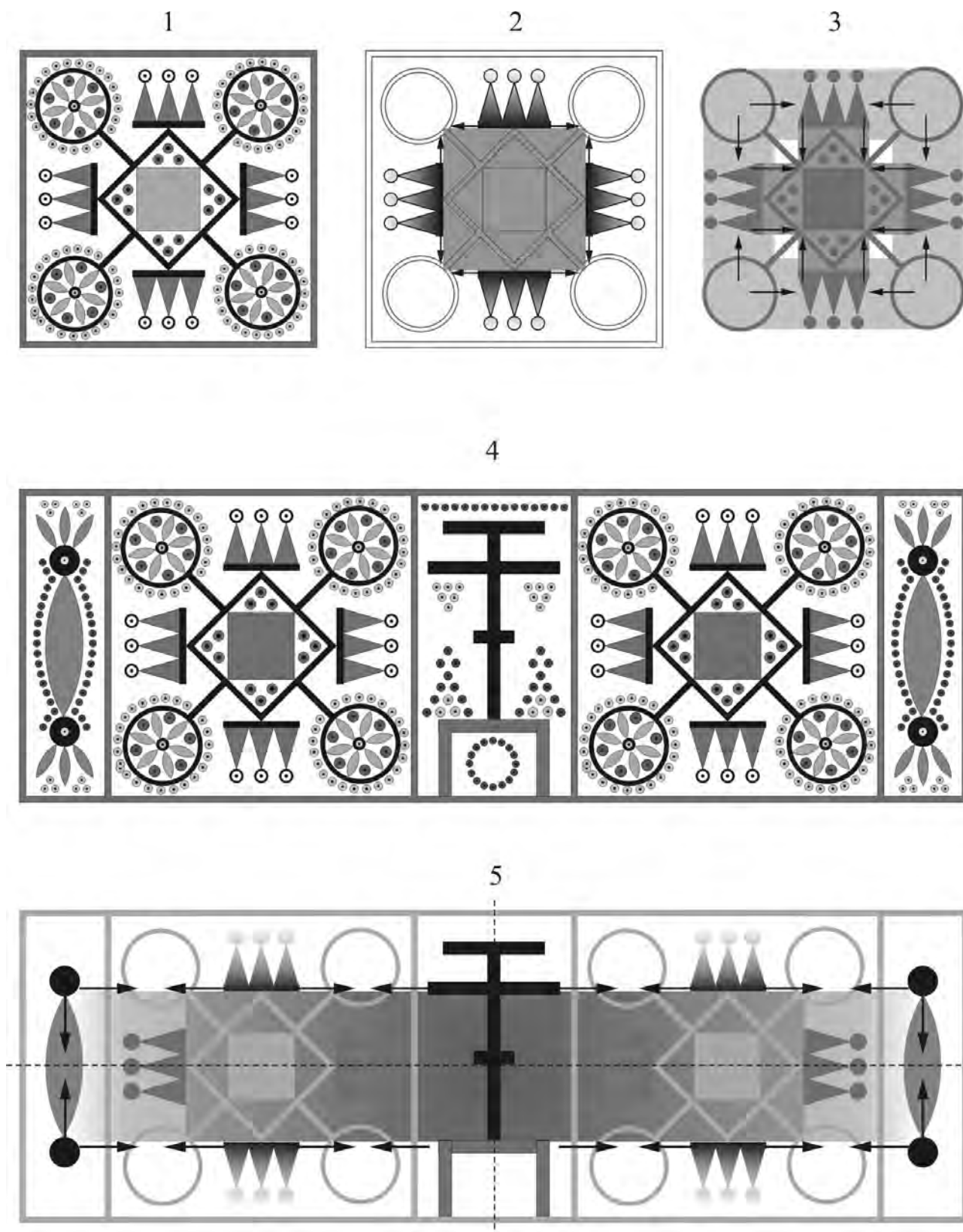

Рис. 12. Візуальні властивості декоративних мотивів гуцульської різби (фактори групування): 1, 4 – загальний вигляд композицій; 2, 3, 5 – групування мотивів на основі фактору замкнутості (суб'єктивних контурів) (рис. автора).

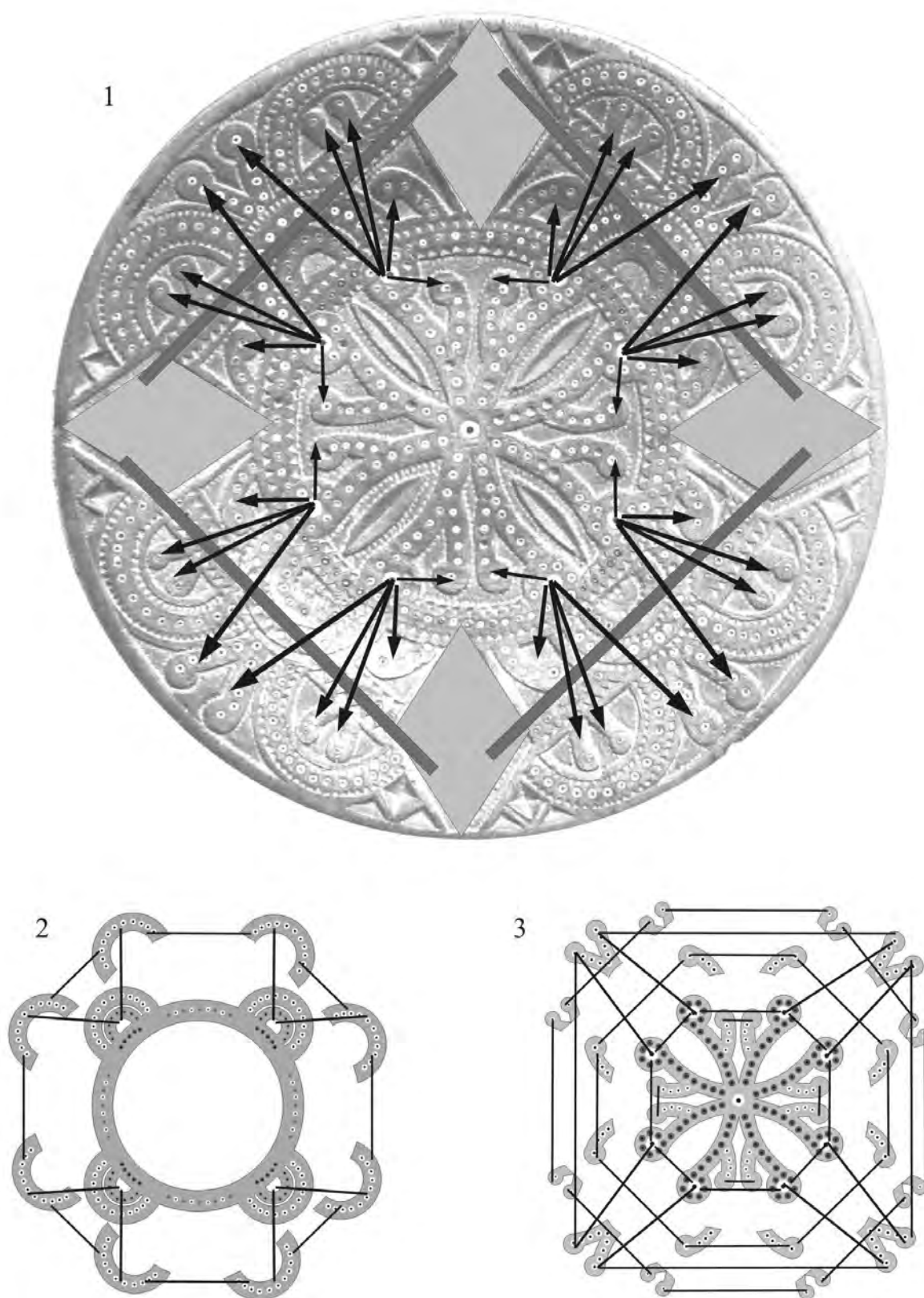

Рис. 13. Візуальні властивості орнаментальних мотивів гуцільської різьби (фактори групування): 1-3 – групування мотивів на основі факторів подібності (колаж і рис. автора).

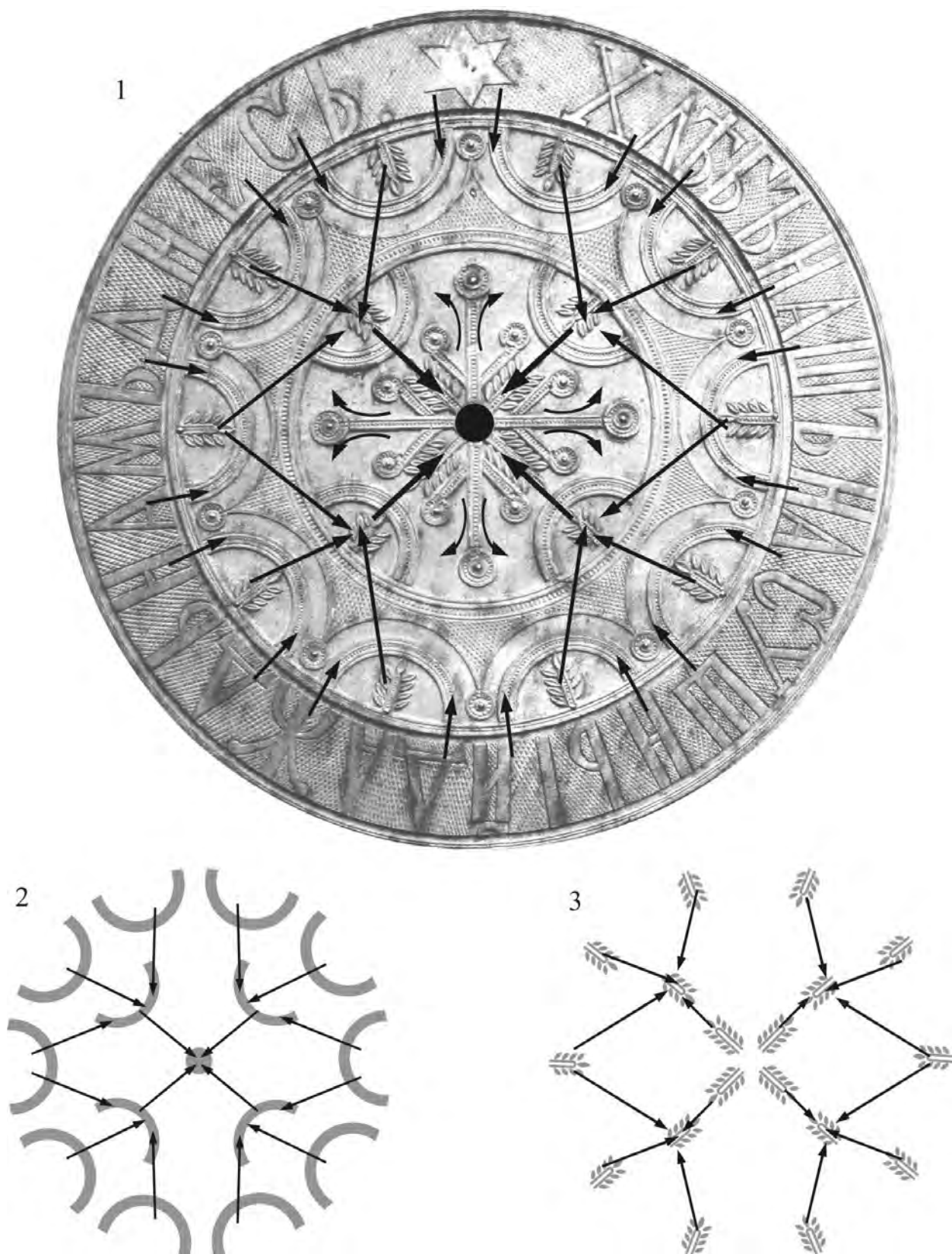
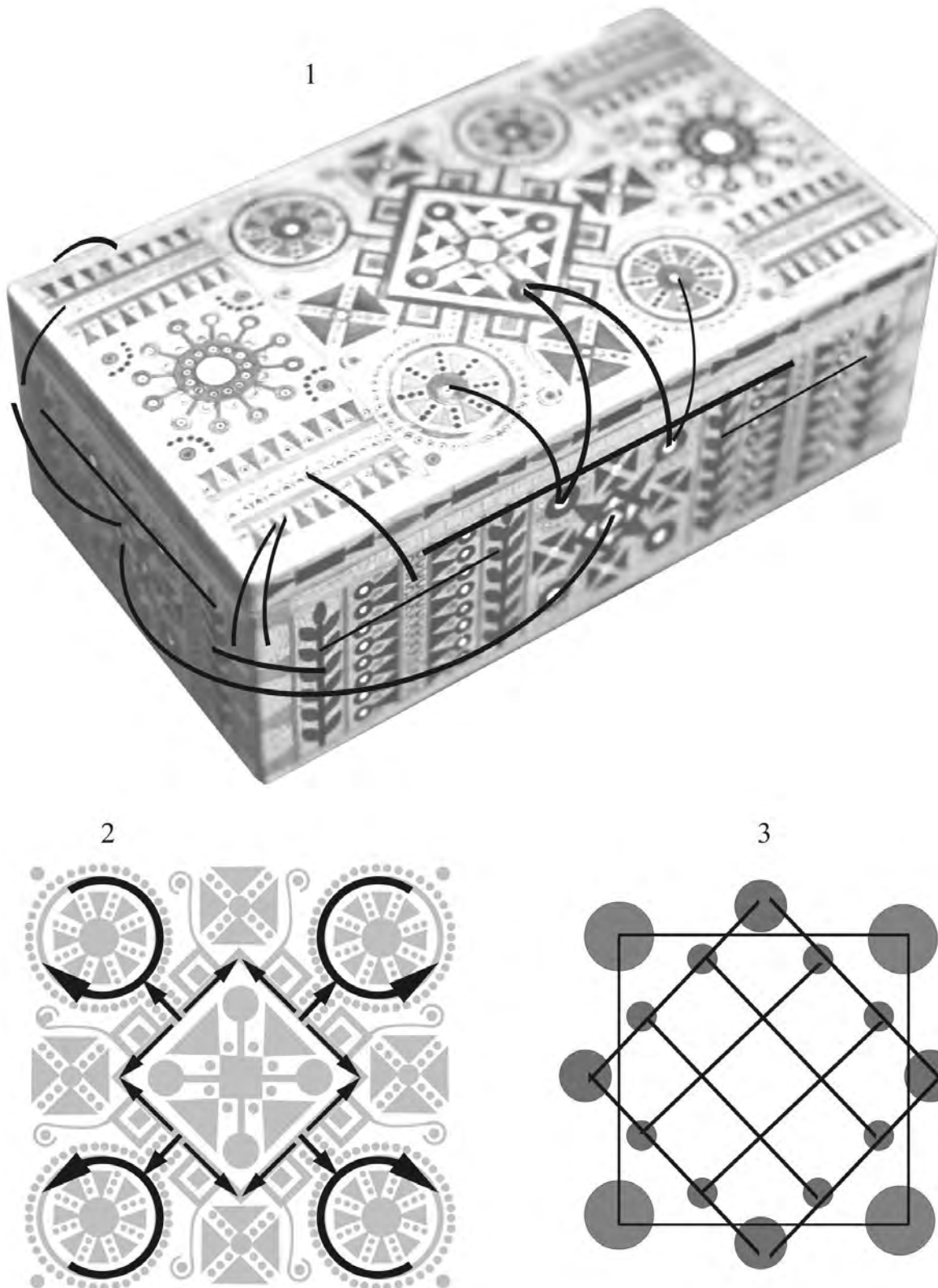

Рис. 14. Візуальні властивості орнаментальних мотивів гуцульської різьби (фактори групування): 1 – схема руху погляду спостерігача від краю тарілки до її центру на основі груп мотивів, об'єднаних спільними ознаками; 2, 3 – групування мотивів на основі факторів близькості, подібності і “спільної долі” (колаж і рис. автора).

Рис. 15. Візуальні властивості орнаментальних мотивів гуцульської різьби (фактори групування): 1 – групування мотивів на основі фактору подібності фігури мотивів (чорними лініями показано зв'язки між мотивами); 2 – групування між елементами центрального мотиву шкатулки на основі фактору однотипних зв'язків; 3 – групування елементів на основі фактору подібності фігури (колаж і рис. автора).

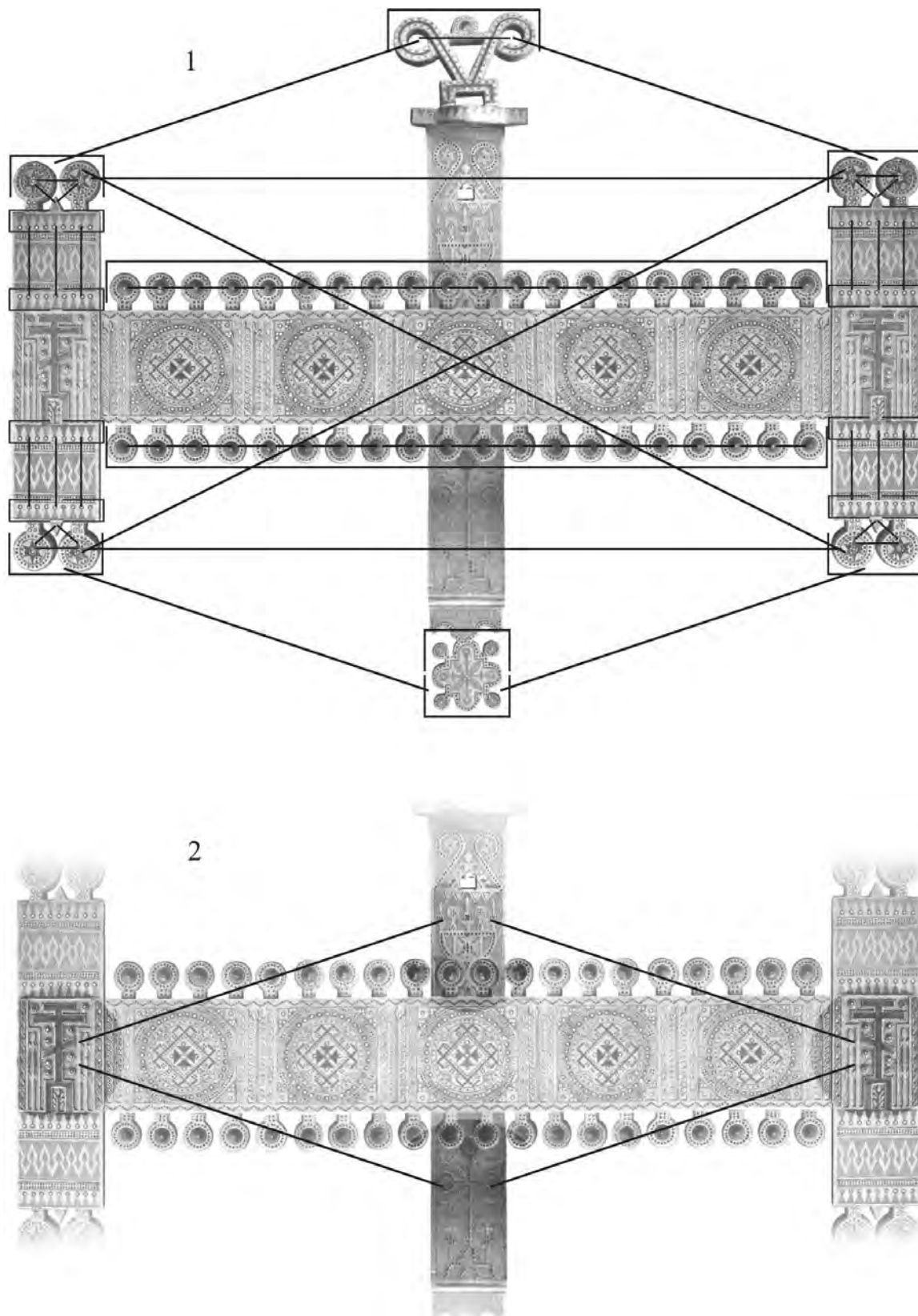

Рис. 16. Візуальні властивості орнаментальних мотивів гуцульської різьби (фактори групування): 1 – зв'язки між мотивами і їх групування на основі фактору близькості; 2 – групування мотивів на основі фактору подібності смислів (колаж і рис. автора).

крапкові та лінійні елементи, трикутники, чотирикутники та інші.

Принципи групування складових елементів у виробках, оздоблених гуцульською різьбою, як це показано на рис. Б.2.99-Б.2.110, охоплюють всі фактори, досліджені в гештальтпсихології. Окрім того, у виробках проявляються й різні комбінації факторів групування. Сукупність більшості з перерахованих факторів і принципів, які дають основу і сприяють у сприйнятті самої простої і стабільної конфігурації з усіх можливих варіантів, називають законом гарної форми, або інакше – законом прегнантності³⁰.

Групування складових елементів виробів починається від самих простих і елементарних утворень до структурно узагальнених конфігурацій. Видатний психолог Х.Хелсон визначає поняття “конфігурації” як відокремлене, неоднорідне, членоване ціле, всі члени якого взаємопов’язані й обумовлюють властивості один одного³¹. Об’єднання окремих частин у цілість виявляє властивості, яких не можна було передбачити, сприймаючи окремі елементи. Найважливішим в конфігурації є її тип, простота і цілісність, від яких буде залежати ясність і виразність її прочитання. Наприклад, більш виразна конфігурація, утворена з інкрустованих декоративних мотивів, буде домінувати над конфігураціями, утвореними з декорованих “сухою різьбою” мотивів.

Властивості частин в конфігурації залежать від: положення усередині структури; членства у фігурі; зв’язку з центром притягання цілого; ролі в схемі цілого; ступеню відкритості³².

Один і той самий орнаментальний мотив в різних конфігураціях буде мати різні властивості. В структурі виробів конфігурації мотивів між собою перетинаються, утворюючи сітку взаємовідношень. Найчастіші місця візуального перетину конфігурацій утворюють активні структурні зони і можуть виступати смисловими або композиційними центрами. Такі центри виступають у якості візуальної опори виробу.

На сприйняття орнаментальних структур гуцульської різьби будуть впливати такі просторові параметри структури, як: верх і низ виробу; ліва і права частини виробу; положення і напрямок скерованості елементів виробу³³. Найважливішими з названих просторових параметрів в гуцульському орнаменті буде напрямок і положення елементів орнаменту.

Аналіз візуальних властивостей зразків орнаменту гуцульської різьби з врахуванням закономірностей психології візуального сприйняття дав змогу виявити об’єктивні чинники формування візуального образу гуцульського орнаменту, розкрити особливості його візуального сприйняття. Візуальне сприйняття гуцульського орнаменту характеризується:

- явищем **коливання уваги** завдяки подвійному візуальному прочитанню співвідношення “фігура-фон”, спільному контуру елементів мотивів, опуклості та ввігнутості зовнішніх контурів елементів в орнаментальних композиціях, що, в свою чергу, посилює ефект візуальної вібрації декорованої поверхні;

- цілісністю, яка досягається завдяки групуванню складових елементів орнаментальних композицій в прості й складні конфігурації на основі факторів подібності, близькості, однотипного зв’язку, симетрії, “гарного продовження”, “спільної долі”, замкнутості (суб’єктивних контурів).

Дослідження візуальних особливостей гуцульського орнаменту дають змогу зробити висновки про те, що врахування послідовності стадій становлення візуального образу композицій орнаменту, дії післяобразу та особливостей моторики ока при сприйнятті декорованої поверхні є невід’ємною частиною пізнання виразних можливостей художньої мови орнаментальних мотивів гуцульської різьби. Дослідження інших взірців композицій, створених з орнаментальних мотивів гуцульської різьби, дасть змогу простежити всю багатогранність прояву обмеженої кількості форм орнаментальних мотивів у різних комбінаторних поєднаннях.

³⁰Там само.– С. 285.

³¹Ганзен В.А. Восприятие целостных объектов...– С. 17-19.

³²Там само.– С. 17-19.

³³Арнхейм Рудольф. Искусство и визуальное...– С. 41-44, 93-100, 119-121.